

Котлова Л.О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки в підлітковому та юнацькому віці / Л.О.Котлова // Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб.наук.пр. / Київ. Київ.ун-т ім.. Б.Грінченка ; редкол.: Огнев'юк В.О., Хоружа Л.Л., Безпалько О.В. [та ін.]. – К.: Київ.ун-т ім.. Б.Грінченка, 2013. - № 19. – С.95 – 99.

95

УДК 378

Л.О.Котлова,
*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
соціальної та практичної психології
Житомирського державного
університету імені Івана Франка*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті представлені результати експериментального дослідження гендерних особливостей конфліктних форм поведінки в підлітковому та юнацькому віці. Розкрито зміст поняття «конфліктні форми поведінки», причини виникнення та особливості виникнення та прояву у осіб з різною статевою приналежністю.

Ключові слова: агресивні реакції, вербальна агресія, гендер, конфлікт, конфліктні форми поведінки, фізична агресія.

Громадське життя не може існувати без зіткнення ідей, життєвих позицій, цілей, як окремих людей, так і малих та великих колективів. Постійно виникають розбіжності думок і різного роду суперечності, що не рідко переростають у конфлікти.

Діяльність вітчизняних і закордонних організацій свідчить про необхідність знань і навичок у галузі конфліктології. Дослідженню конфліктів, причин їх виникнення присвячена велика кількість праць учених різних напрямів: філософів, психологів, управлінців, соціологів, політологів. Коли люди думають про конфлікт вони найчастіше асоціюють його з агресією, погрозами, суперечками. Негативне сприймання цілком обґрунтоване тому, що будь-який конфлікт несе в собі заряд величезної руйнівної сили. Однак, відсутність конфліктів слід вважати свідченням застою [6].

На даний час важливими є знання про особистісні передумови конфліктної поведінки. Великий внесок у вивченні проблеми особистісних передумов конфліктної поведінки зробили Анцупов А.Я., Гришина Н. І., Ємельяненко Л.М., Ємельянов С.М., Ішмуратов А.Т., Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І., Шипілов А. І [2; 6; 7; 8].

Останнім часом більшість дослідників почали приділяти увагу гендерним особливостям поведінки в конфліктних ситуаціях. Зокрема, в дослідженнях Зазикіна В.Г. і Нечаєвої Н.С. було виявлено відмінності поведінки в конфліктних ситуаціях в залежності від статі свого опонента [3].

Важливу роль у підлітковому та юнацькому віці відіграють міжособистісні конфлікти. Конфлікти в підлітковому віці є одним із засобів самоствердження особистості, формування її активної позиції у взаємодії з навколишнім світом і можуть бути визначені як конфлікти становлення і самоствердження. Зокрема в роботах Ремшмідта Х. зазначено, що конфлікти з однолітками в юнацькому віці найчастіше пов'язані з суперництвом і боротьбою за лідерство. Конфлікти на ґрунті суперництва відбуваються як між хлопцями, так і між дівчатами. Хлопці змагаються за лідерство в групі, за успіхи у фізичній та інтелектуальних сферах, за дружбу і прихильність. У дівчат виникають переважно через суперництво за прихильність більш старших за віком хлопців.

У підлітковому та юнацькому віці конфлікти надзвичайно яскраво вираженими та є обов'язковим атрибутом даних вікових періодів.

Психологічна традиція вивчення конфліктів є найбільш розвиненою і багатою зі всіх наукових дисциплін, які цікавляться проблемою конфлікту. Про це свідчить як стійкий і тривалий інтерес психологів до конфліктів, так і різноманітність теоретичних і практичних робіт на цю тему [8].

В останні роки все більшу увагу дослідників почали займати гендерні проблеми та особливості виникнення й проявів конфліктної поведінки [7].

Варто звернути увагу на особливості поведінки чоловіків та жінок у конфлікті, а саме на значимість спілкування для кожної статі.

Ільїн Є. П. зазначає, що жінки високо цінують відносини між людьми, це проявляється у високій значимості спілкування для них. Наявна вже в дітей молодшого віку (1,5 року) статева емоційна диференціація (велика емоційність дівчаток) і відмінності в інтересах впливають і на відмінності спілкування дітей чоловічої і жіночої статі. Граючи в дитячому саду, хлопчики виявляють цікавість до предметів, а дівчатка – до особистісних взаємин. Дівчатка виявляють більше відповідальності і «материнської поведінки» стосовно інших дітей [3].

Визначено ряд специфічних гендерних відмінностей конфліктів. По-перше, визначено специфічні відмінності конфліктів у чоловічих і жіночих колективах. Так, виявлено, що конфлікти у чоловічих колективах за своєю спрямованістю, емоційними проявами, спектром і накалом емоцій, а також способами конфліктної протидії суттєво відрізняються від конфліктів у жіночих колективах. В чоловічих колективах більше конфліктів, які мають виробничу та ділову основу, в той же час у жіночих колективах більше конфліктів, які мають емоційні основи та викликаються іноді не прогнозованими коливаннями настрою, різноманітними емоційними реакціями і зовні немотивованими вчинками, симпатіями/антипатіями тощо. Визначено, що чоловіки у конфліктах більш схильні орієнтуватися на розв'язання актуальних завдань, які визиваються життєвими, в тому числі, і конфліктними ситуаціями, вони більш схильні до ділових реакцій і конструктивного

розв'язання конфліктних ситуацій. В той же час жінки в більшій мірі орієнтуються на додержання норм, правил, стандартів, ролей [7].

На думку Кона І.С., юнаки в спілкуванні з представниками протилежної статі орієнтуються в основному на ровесниць, а дівчата в значній їх частині – на більш старших представників чоловічої статі [5].

Вважається, що конфлікти між жінками вирішуються більш складно в зв'язку з наступними гендерними відмінностями жіночої статі у конфліктних ситуаціях:

- емоційна або прагматична спрямованість;
- висока емоційність реакцій та переживань;
- емоційність та накал прояву конфліктності;
- значне внутрішнє суперництво між жінками;
- ревності жінок та їх мікроугруповань до успіху жінок, що стоїть осторонь, її успіху у чоловічому соціумі, уваги та визнання з боку чоловіків;
- зниження нормативності поведінки [7].

Відзначено, що навіть посередництво в конфліктах серед жінок під силу тільки жінкам, чоловіки надто складно вирішують означені конфліктні ситуації, в основному засобами сили, погроз, маніпуляцій. В той же час жінки значно більш витончені маніпулятори, гнучко і точно оперують саме емоційними станами учасників конфліктів і досить легко управляються з розв'язанням конфліктних ситуацій. В той же час, доведено, що саме чоловіки можуть бути менш гнучкі і більш ригідні в конфліктах, їх прогнозуванні, упередженні та розв'язанні [7].

Відносини між чоловіками характеризуються більшою конфліктністю та наявністю змагання, меншим саморозкриттям та обговоренням почуттів, ніж в жінок. Чоловіча установка на змагання не дає чоловікам приймати до уваги оточуючих [1].

Гендерні особливості конфліктів відзначаються і в різностатевих, змішаних колективах. Визначено, наприклад, що поведінка чоловіків та жінок у конфліктах в значній мірі залежить від статі опонента. Наприклад, у конфліктах з чоловіками, чоловіки проявляють високу впевненість, цілеспрямованість, гнучкість. В той же час, жінки у конфліктах ведуть себе зовсім інакше, для них стать опонента не є значущим чинником його поведінки, однак є суттєвим чинником його особистісних реакцій, симпатій, конструктивності і гнучкості рішень [7].

Гендерні відмінності в агресивній поведінці в більшості випадків виявляється, але залежить від гендера учасника конфлікту, типу агресії, ситуаційних факторів і гендерних норм. Дослідження гендерних відмінностей показали, що факт виявлення відмінностей залежить по-перше, від ситуації і, по-друге від статі експериментатора[1].

У так званих змішаних або гетерогенних конфліктних ситуаціях жінки найчастіше ведуть себе більш активно, ніж чоловіки, їх поведінка, більш емоційна і ригідна за спрямованістю. Деякими фахівцями відзначається, що

відносна пасивність чоловіків пов'язана з стереотипами ставлення до жінок як до більш слабкої статі. Саме з метою психологічного захисту саме чоловіки ведуть в змішаних конфліктах себе менш конструктивно, агресивно і афективно, або ж уникають будь-яких ділових, в тому числі і конфліктних, ситуацій з жінками. В той же час, жінки у конфліктах з чоловіками, відрізняються значно більш гнучкою поведінкою, ніж у конфліктах з жінками, або ж конфліктів чоловіків з чоловіками, більш інтуїтивні, розумні, конструктивно рефлексивні. У процесі спілкування в змішаних конфліктах жінки використовують більш широкий і гнучкий спектр вербальних і невербальних методів впливу на опонентів, спектр засобів регулювання конфліктів у жінок більш широкий і різноманітний [7].

На даному етапі виявлено ряд специфічних гендерних відмінностей поведінки у конфлікті. Зокрема жінки більш схильні до загострення конфліктної ситуації, тоді як чоловіки намагаються якомога швидше її вирішити. Хоча і взаємостосунки між чоловіками загалом є більш конфліктними між взаємостосунками між жінками.

Проте, досі не достатньо вивченою є проблема гендерних особливостей конфліктних форм поведінки в підлітковому та юнацькому віці, що зумовило вибір нашого дослідження.

Метою нашого дослідження було дослідити гендерні особливості конфліктної поведінки в підлітковому та юнацькому віці.

Гіпотеза дослідження полягала в тому, що форми поведінки в конфліктних ситуаціях будуть відрізнятися залежно від статі:

- 1) в підлітків хлопчиків переважає такий стиль поведінки в конфлікті як суперництво та особистісна форма конфліктної поведінки.
- 2) в підлітків дівчаток переважає такий стиль поведінки в конфлікті як пристосування та ситуативна форма конфліктної поведінки.
- 3) в юнацькому віці у хлопчиків переважає такий стиль поведінки в конфлікті як компроміс та ситуативна форма конфліктної поведінки.
- 4) в юнацькому віці у дівчат переважає такий стиль поведінки в конфлікті як співпраця та особистісна форма конфліктної поведінки.

Дослідження проводилося за допомогою методики оцінки схильності особистості до конфліктної поведінки (методика К. Томаса, адаптований варіант Н. Гришиної) та методики оцінки агресивності у фруструючих ситуаціях (методика А. Басса і А. Дарки) [2; 7].

За результатами дослідження особливостей конфліктних форм поведінки в підлітковому віці за допомогою методики «Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки» К. Томаса, можемо сказати, що в підлітковому віці виражені наступні стратегії поведінки в конфлікті: суперництво

97

– 22,2 %, співпраця – 38,9 %, компроміс – 1,1 %, уникнення – 0 % та пристосування – 27,8 % (див. рис.1.)

У досліджуваних підліткового віку переважає така стратегія конфліктної поведінки як співпраця, що становить 38,9 % від загальної кількості досліджуваних. Це свідчить про те, що підлітки в ситуації конфлікту схильні до

продуктивного вирішення конфлікту з метою задовольнити як власні інтереси, так і інтереси іншої сторони. Однак, такий спосіб вирішення конфліктної ситуації займає багато часу для того, щоб досягнути бажаного результату. Пояснити вибір підлітками даної стратегії поведінки в конфліктній ситуації можна тим, що для них є надзвичайно цінним міжособистісне спілкування з іншими людьми. Тому вони обирають найбільш ефективну стратегію поведінки в конфлікті для збереження попередньо існуючого рівня спілкування.

Варто відмітити те, що у деяких досліджуваних домінуючими виявилися декілька стратегій конфліктної поведінки, а саме співпраця, уникнення та пристосування. Це можна пояснити тим, що дані досліджувані не віддають перевагу конкретній стратегії поведінки в конфліктній ситуації. Даний факт може бути зумовлений тим, що вони обирають стратегію поведінки в конфлікті залежно від ситуації та змісту самого конфлікту.

Порівнюючи результати дослідження хлопчиків та дівчаток підліткового віку за допомогою даної методики виявилось наступне: у хлопчиків переважає така стратегія поведінки в конфліктній ситуації як суперництво, що становить 40 %, а у дівчат переважає така стратегія поведінки в конфліктній ситуації як співпраця, що становить 50%.

Що стосується юнацького віку, то тут ми отримали наступні результати: суперництво становить 17,7 %, співпраця становить 23,5 %, уникнення становить 5,9 %, компроміс становить 29,4 % та пристосування становить 23,5% від загальної кількості досліджуваних. У досліджуваних даного віку переважає така стратегія конфліктної поведінки як компроміс, що становить 29,4 % від загальної кількості досліджуваних. Це свідчить про те, що юнаки в ситуації конфлікту схильні йти на поступки, намагаються зберегти спокійний, мирний варіант вирішення проблеми. Вибір юнаками такої стратегії поведінки в конфліктній ситуації можна пояснити тим, що вони на даний час зосереджені на побудові планів на майбутнє, життєвих перспектив і задля їх досягнення готові на даний момент поступитися певними інтересами.

Порівнюючи результати дослідження хлопчиків та дівчаток юнацького віку за допомогою даної методики виявилось наступне: у хлопчиків переважають такі стратегії поведінки в конфліктній ситуації як співпраця та компроміс, що становить 33,3 %, а у дівчат переважає така стратегія поведінки в конфліктній ситуації як пристосування, що становить 37,5%.

Порівнюючи результати дослідження особливостей конфліктних форм поведінки можна відмітити те, що в хлопців підліткового віку переважає такий стиль поведінки в конфліктній ситуації як суперництво, що становить 40 %, а в хлопців юнацького віку домінують співпраця і компроміс, що становить 33,3 % від загальної кількості досліджуваних (див табл. 1.).

Таблиця 1

*Відсоткове співвідношення стилів поведінки хлопців
у конфліктній ситуації*

Вік	Стиль поведінки в конфліктній ситуації				
	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Підлітковий	40	30	0	0	30

(у %)					
Юнацький (у %)	11,1	33,3	33,3	11,1	11,1

Порівнюючи результати дослідження особливостей конфліктних форм поведінки можна відмітити те, що в дівчат підліткового віку переважає такий стиль поведінки в конфліктній ситуації як співпраця, що становить 50 %, а в дівчат юнацького віку домінує такий стиль поведінки в конфліктній ситуації як пристосування, що становить 37,5 % від загальної кількості досліджуваних (див табл. 2.).

Таблиця 2

*Відсоткове співвідношення стилів поведінки дівчат
у конфліктній ситуації*

Вік	Стиль поведінки в конфліктній ситуації				
	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Підлітковий (у %)	0	50	25	0	25
Юнацький (у %)	25	12,5	25	0	37,5

98

За результатами дослідження особливостей конфліктних форм поведінки в підлітковому віці за допомогою методики «Оцінка агресивності у фруструючих ситуаціях» А. Басса і А. Дарки виявилися наступні результати: фізична агресія в конфлікті – 12,5 %, непряма агресія – 6,25 %, роздратування, негативізм, образа – 0 %, підозрілість – 18,75 %, вербальна агресія – 56,25 %, відчуття провини – 6,25 %

У досліджуваних переважає така форма ворожих і агресивних реакцій у фруструючих ситуаціях як вербальна агресія, що становить 56,25 % від загальної кількості досліджуваних. Це свідчить про те, що підлітки схильні виражати негативні відчуття як через форму сварок, криків, так і через зміст словесних відповідей (загроза, проклинання).

Порівнюючи результати даної методики між хлопчиками і дівчатами підліткового віку виявилось, що в обох статей переважає вербальна агресія, що становить у хлопців 56,25 %, а у дівчат – 42,9 %. Також цікавим є те, що у дівчат разом із вербальною агресією переважає така форма реакцій як підозрілість, що становить також 42,9%.

В юнацькому віці вираження форм ворожих і агресивних реакцій у фруструючих ситуаціях становлять: фізична агресія (напад) в конфлікті – 0 %, непряма агресія – 9,1 %, роздратування, негативізм – 0 %, образа – 9,1 %, підозрілість – 9,1 %, вербальна агресія – 18,1 %, відчуття провини – 54,6 %.

У досліджуваних переважає така форма реакцій як відчуття провини, що становить 54,6 % від загальної кількості досліджуваних. Це можна пояснити тим, що юнаки схильні відчувати себе винними у виникненні конфлікту. На основі цього в них можуть виникати внутрішньоособистісні конфлікти та розкаяння совісті. Даний факт може свідчити про те, що в юнацькому віці

важливим стає дотримання норм і правил особистісного спілкування, вони стають чутливими до порушень справедливості як зі своєї сторони, так і зі сторони інших осіб.

Порівнюючи результати дослідження за даною методикою між хлопчиками і дівчатами юнацького віку виявилось, що і у хлопчиків і дівчат переважає така форма ворожих і агресивних реакцій у фруструючих ситуаціях як відчуття провини, що становить у хлопців 60 %, а у дівчат – 42,9 %. Також цікавим є те, що у дівчат разом із відчуття провини переважає така форма ворожих і агресивних реакцій у фруструючих ситуаціях як вербальна агресія, що становить також 42,9 %.

На основі наших попередніх досліджень нами було виділено дві конфліктні форми поведінки: 1) ситуативна (та, що виникає тимчасово, не постійно, в залежності від ситуації і проявляється у роздратованості, образи, почуття провини, негативізм); 2) особистісна (та, що залежить від особистісних якостей, стереотипу поведінки з метою досягнення поставлених цілей і проявляється у фізичній, вербальній, непрямій агресії, підозрілості) [4].

Отже можна відмітити, що в підлітковому віці домінуючою є особистісна форма конфліктної поведінки, що становить 93,75 % від загальної кількості досліджуваних. В ситуації конфлікту поведінка підлітків залежить від особистісних якостей, стереотипу поведінки з метою досягнення поставлених цілей і проявляється у фізичній, вербальній, непрямій агресії, підозрілості. Ситуативна форма конфліктної поведінки становить 6,25% від загальної кількості досліджуваних та є менш вираженою в підлітковому віці.

Що стосується юнацького віку, то тут домінуючою є ситуативна форма конфліктної поведінки, що становить 63,7 % від загальної кількості досліджуваних, таким чином конфлікт виникає тимчасово, не постійно, в залежності від ситуації і проявляється у роздратованості, образі, почутті провини, негативізмі. Особистісна форма конфліктної поведінки становить 36,3% від загальної кількості досліджуваних та є менш вираженою в юнацькому віці.

Варто відмітити те, що в хлопців підліткового віку переважає особистісна форма конфліктної поведінки (88,9 %), а у юнацькому віці домінує ситуативна форма конфліктної поведінки (60 %).

У дівчат підліткового віку переважає особистісна форма конфліктної поведінки (100%), а у дівчат юнацького віку домінує ситуативна форма конфліктної поведінки (57,1 %)

Отже, узагальнюючи результати дослідження варто відмітити, що конфліктні форми поведінки відрізняються в залежності від віку. Для підліткового віку притаманні особистісні конфліктні форми поведінки, тоді як для юнацького віку – ситуативні конфліктні форми поведінки. Це можна пояснити тим, що дані вікові періоди відрізняються один від одного, а саме особистісні форми конфліктної поведінки в підлітковому віці можна пояснити прагненням підлітків до самовираження, реалізації власних особистісних прагнень. Переважання ситуативних форм конфліктної поведінки у юнацькому віці можна пояснити тим, що на даному етапі з'являється адекватне оцінювання

конфліктної ситуації, а також схильність до конструктивних шляхів розв'язання конфліктів.

Також варто зауважити, що не виявилося гендерних відмінностей у проявах конфліктних форм поведінки як у підлітковому так і в юнацькому віці. Однією з причин даного явища може бути чітка підпорядкованість віковим характеристикам конфліктних форм поведінки.

Отже, узагальнюючи результати дослідження гендерних особливостей конфліктних форм поведінки в підлітковому та юнацькому віці можна сказати, що висунута на початку дослідження гіпотеза підтвердилася частково. Зокрема, було з'ясовано, що в підлітків хлопчиків переважає такий стиль поведінки в конфлікті як суперництво та особистісна форма конфліктної поведінки.

99

А в юнацькому віці у хлопчиків переважає такий стиль поведінки в конфлікті як компроміс та ситуативна форма конфліктної поведінки.

Однак, не підтвердилася гіпотеза про те, що в підлітків дівчаток переважає такий стиль поведінки в конфлікті як пристосування та ситуативна форма конфліктної поведінки, а також про те, що в юнацькому віці у дівчат переважає такий стиль поведінки в конфлікті як співпраця та особистісна форма конфліктної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн – СПб.: Москва, 2001. – 320 с.
2. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н.В.Гришина. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
3. Ильин Е. П. Пол и гендер / Е. П. Ильин – СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
4. Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. / Людмила Олександрівна Коберник. – К., 2010. – 20 с.
5. Кон И. С. Психология ранней юности: Книга для учителя / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255с.
6. Ємельяненко Л.М. Конфліктологія: Навч. посіб. / За ред. В. М. Петюка, Л. В. Торгової. – К.: КНЕУ, 2003. – 256 с.
7. Ложкін Г. В. Психологія конфлікту: теорія та сучасна практика: Навчальний посібник. / Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 416 с.
8. Русинка І. І. Конфліктологія: Психологія технології запобігання і управління конфліктами: Навч. посіб. / І. І. Русинка – К.: Професіонал, 2007. – 332 с.

Л.А.Котловая

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОНФЛИКТНЫХ ФОРМ ПОВЕДЕНИЯ В ПОДРОСТКОВОМ И ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье представлены результаты экспериментального исследования гендерных особенностей конфликтных форм поведения в подростковом и юношеском возрасте. Раскрыто содержание понятия «конфликтные формы поведения», причины возникновения и особенности возникновения и проявления у лиц с разной половой принадлежностью.

***Ключевые слова:** агрессивные реакции, вербальная агрессия, гендер, конфликт, конфликтные формы поведения, физическая агрессия.*

L. Kotlova

CONFLICT GENDER-SPECIFIC BEHAVIORS IN ADOLESCENCE AND EARLY ADULTHOOD

The results of experimental studies of gender-specific conflict behaviors in adolescence and early adulthood. The content of the concept of "conflict behaviors", causes and characteristics of emergence and manifestation in individuals with different gender.

***Key words:** aggressive reaction, verbal aggression, gender, conflict, conflict behaviors, physical aggression.*